

SZINDBÁD VENDELINNÉL

Az *Isten veletek, ti boldog Vendelinek!*
című elbeszélés helye Huszárik filmjében

Akulturális Huszárik-film tizenkilencedik játékpércében Majmonka fajdkakasból főzött húslevessel kínálja a hozzá betérő-megtérő Szindbádót, aki, miután elfoglalja asztalnál örökösnek tűnő helyét, komótosan mer a díszes porcelántálból, cérnametéltet és egy darab sárgarépát. Ekkor látjuk először, de nem utoljára Szindbádót a filmben étkezés közben, húslevest fogyasztani. A jelenet látszólag banális részeseményét azért érdemes felidézni, mert később, egyórás játékidő körül megismétlődik Vendelin vendéglőjében, annyi, talán elhanyagolható különbséggel, hogy tányérjába ezúttal egy-egy karfiol- és karalábédarab is kerül, és hogy Szindbád borsot is tör, egy barna folyadékból lötytyint kicsit a levesbe, majd csípős paprikát is rak bele. A húslevesfogyasztás ismétlődése elég ahhoz, hogy Szindbádót az egyszerű ételek kulináris élvezőjeként könyveljük el, és a Huszárik filmjének leghosszabb, tízperces jelenetében látottakat a film többi jelenetéhez hasonlóan Krúdy Szindbád-történeteinek részleges adaptációé közé soroljuk, ösztönösen és fenntartások nélkül. Nem kell hozzá sok azonban, hogy a fontosabb Krúdy-szövegeket ismerő irodalmár, irodalomtörténész, filmesztéta felhúzza szemöldökét, hogy itt valami jóhiszemű és bennfentes csalásnak szem- és fültanúja, és bizony nem hagyja magát megvezetni. A Vendelin-jelenet képsorai és eseményei ugyanis nem Szindbád-történeten alapulnak, így hát a kíváncsiakban (és a Krúdy-kutatókban) szükségszerűen felvetül a kérdés, mit keres egy nem-Szindbád-történet egy olyan *Szindbád* címet viselő alkotásban, melyben ehhez hasonló szabályáthágásra más példa nem igazán adódik. És mit kereshet Szindbád a Vendelin névre hallgató pincérnél, ha a jelenet alapjául szolgáló *Isten veletek, ti boldog Vendelinek!* cí-

mű elbeszélés jobb híján „a vendég”-nek keresztelt figurája tér be valójában a pincérhez, és nem Szindbád, aki ugyan szintúgy szakavatott ismerője a kocsmái és vendéglői világnak, mégsem fogyaszt húslevest meg minden más egyebet abban a szolid polgári vendéglőben, ahol Vendelin sietne asztalához.

Krúdy ikonikus gasztronómiai novelláinak összetett életbölcseleti tartalmai egyenesen következnek a korábbi pályaszakaszok műveiből és irányjaiból. Főbb témái, mint az elmúlás, az emlékezés és a halál, más-más hangsúllyal, de mind jelen vannak a húszas évek közepétől megjelenő gyomornovella típusában is. Ezek a tartalmak Krúdy talán legfontosabb, *Boldogult úrfikoromban* című regényében jelennek meg legkifejtettebb formájukban. Szakirodalmi közhely: Krúdy gyomornovellái a kulináris témákat, mint az evés, az étel minősége és formái, illetve főként a húsos ételek szárnyasainak, sertéseinek, marháinak származás- és előtörténete, vagy a rendelés ceremóniája, rendszerint valamit helyettesítenek, így valamit pótolni hivatottak. Krúdy tönkremenő félben lévő, nosztalgikus emlékképeit már csak különféle ajzószerekkel előhívni képes egzisztenciái számára ugyanis az utolsó, még józan örömkicsikarásának mi lehetne kézenfekvőbb eszköze, mint az étel és az evés ünnepélyes praxisa?

Az örömszerzés motiválja Szindbádót is. Az örömszerzés, az élet megélése, illetve mindennek természetes illúziói még az emlékezésnél és az utazásnál is jobban jellemzik személyiségét, hiszen az utazás az emlékezés, az emlékezés egyúttal visszatérés az egykorvolt vitalitás, az örömek idejébe. Szindbád nem él másnak, mint szerelmi viszonyainak, a pillanatnyi hódításért, a szerelem idejéért, az örömszerzés eme kiváltságos forrásának. Emlékezhetünk, a filmben mit mond a borbély

Szindbád borotválása közben: „Tudja nagyságod, nem érdemes másért élni, csak a nőkért.” A mondat Szindbád krédóját visszhangozza. Szindbád mániákusan keresi és kutatja, hogy mi a szép és jó élet, hogy pontosan mire is való az élet. Idekívánkozik: sokszor minderre azonban csupán szavai emlékeztetnek, cselekedetei gyakorta alulmaradnak e nemes célkitűzéssel szemben. A mániákus keresés színrevitelének legfőbb filmnyelvi és filmesztétikai megoldása az egymáshoz hasonló mozaikok, tünékeny emlékszilánkok egymásra következése. Ez a technika felszámolja az időbeli összekapcsolhatóság nyomvonalait, mivel az emlékezés szabad és kötetlen dinamizmusai ihlették. Ugyanakkor az sem igaz, hogy a filmnek ne lenne valahonnan valahova tartó íve: Szindbád keresi, hol kezdődött romlása, és hát a halál mint keretes szerkezet is nagyban meghatározza a film egészét. A halál az, ahonnan Szindbád visszatekint életére. Kérdés ugyanakkor, tényleg meghal-e Szindbád, és kérdés az is, van-e értelme egyáltalán feltenni ezt a kérdést, ismerve Krúdy műveit.

A film elején látottak alapja az 1925-ös *Szindbád megtérése* című kötet egyik története, *A tetszhalott* című novella, miben is a feleség és a szerető, Terka, egymásnak küldözgetik Szindbád holttestét: a szerető a feleséghez küldi, a feleség pedig vissza a feladóhoz, a szeretőhöz, mondván ő nem bíbelődik a temetéssel. Már csak a helyzet komikumuma miatt sem veszi senki komolyan, hogy a hajós életének valóban vége. A novella végén a ló visszaviszi a talyigát Terkához, aki nem akarja beengedni Szindbádot magához: nagyon jól tudja, hogy életben van. (Ezért sem akarja beengedni.) A novella legvégén pedig Szindbád a tetszhalott állapotból felébredvén bebocsájtást kér Terka házába. („Nyiss már ki, mert idekünn megvesz az isten hidege.”) A film ellenben nem látszik utalni Szindbád tetszhalott állapotára. A szívhalál végérvényesíti a film eleji halálállapotot. Ám ha Huszárik filmjére rangját és jelentőségét megilletően kvázi ösztömvéseti alkotásként tekintünk, melyben mozgókép, képzőművészet (főként a festészet) és irodalom (vagy említhetnénk a zenét is) egymást kölcsönösen magyarázza és bizonytalanítja el, akkor nem lehet figyelmen kívül hagyni az eredetiszöveg, *A tetszhalott* komikumát és jelentéseit. Ha így teszünk, a film értelmezésébe érdemes bevonni a körösség motivikus lehetőségét. A Szindbád-történetek jelentős része amúgy is a feltámadott – halott állapotából, a másvilágról az életbe igen könnyedén visszataláló – hajós figuráját szerepelteti, akár szellemként, kísértetként. Elég gondolni az 1915-ben megjelent Szindbád-kötetre, mely *A feltámadás* címet viseli, és ennek a kötetnek olyan novelláira, mint a *Bánatiné, az eltévedt nő, Az éji látogató, az Éjjeli vendégesség* vagy *Az ecetfák pirulása*. De gondolhatunk ebből a szempontból más Krúdy-művekre, *Az útitársra* például, akár a *Napraforgóra*. Úgy gondolom, az irodalmár, az iro-

dalomtörténész nemigen tudja másként nézni Huszárik filmjét, legyen az minőségénél fogva is bármilyen autonóm alkotás. A filmkockák nézése közben munkál benne a Krúdy-szöveg univerzum, és ez korántsem baj, hiszen ilyen módon a film jelentésköreit is nagyban kitágítja. Filmnyelvi megoldásain és bravúros forgatókönyvén túl pont ez, hogy messze áll a szolgálai adaptációtól, pont ez szavatolja Huszárik filmjének rangját, jelentőségét.

Szindbád esetében az örömszerzésről szólva a szerelem és a nők szerepét emeltem ki. Nyilván a helyzet ennél bonyolultabb. Motivációi sokfélék, személyisége természetesen összetettebb a romantikus élvezet- és szerelemhajhásznál. Miközben szerelmeinél kiköt, az evezőket soha nem húzza be, kész mindig a továbbindulásra. Miközben a szerelemért, a nőkért érdemes élni csak, tudja, nem csak ő hazudik szerelmet, közös jövőt, közös, egész életet, hanem a nők is. („Kígyó, kígyó, hazug kígyó, hányszor felejtettél el te azóta” – mondja magában, miközben a sok közül egyik régi szerelmevel sétál a havas tájban.) A szerelem jól megkoreografált elégikus, dekadens és komikus színjáték, mely teli fedezet nélküli, teátrális ígéretekkel, sóhajokkal vagy fenyegetésekkel. (Hogy a másik ámitása tudvalevő, arról Szindbád filmbéli kiszólásai, kommentárjai is meggyőznek minket.) Szindbád a modernség életteltességre törekvő, és ebbe belebukó alakja, aki bűneitől, önmagától képtelen megszabadulni. A gyónás és a megtérés iránti igény az 1925-ös Szindbád-kötetben válik hangsúlyossá. Érdekes lehet annak is nyomába eredni, megint csak aktivizálva a szövegolvasó ösztöneit, hogy a film és a kötet két fontos novellája, *Az életmentő kékfestő* és a *Pénzzel járják a búcsút* fanyar iróniája és keseredéses humora miért és miként veszít élességéből a filmben. (Egyértelmű, a film mely két jelenetéről van szó: a régvolt barátjának, Valentinnek a bűneit áruba bocsájtó, valamint búcsút járó Szindbádról.) Mindkét novella a gyónás és a megtérés profán karikatúrája. A búcsúba fia (aki nem jelenik meg a filmben) unszolására megy, mivelhogy nincs már, a szerelmet is beleértve, ami vagy aki megválthatná őt. Ám a búcsúba érkezvén inkább a helyi kocsmárosné felé kacsintgat, az öregasszony pedig előre kéri a fizetséget, hogy elaltassa, nem bízik a lézengő ritterben. Míg a novellákban a megtérésből bohózatot csinál Szindbád, a filmben a búcsújelenet, úgy gondolom, a valódi megtérés lehetőségét sugallja. A Valentin-jelenet alapjául szolgáló *Az életmentő kékfestő* című novellából ismerhető, hogy Szindbád korábban is eladta már bűneit Valentinnek, mégpedig összesen hetvenöt krajcárért. Valentinnek volt mit megvennie. Ám az a bűn már nem cserél gazdát, hogy Szindbád visszalopta Valentinről ezt a hetvenöt krajcárt, amiből kötényt vett Marikának, Valentin kedvesének, mivel is sikerült az asszonyt elcsábítania. Erre a filmjelenet is utal, de teljeskörűbb, nem

radikálisan, de másfajta a jelenet értelmezése, ha mögé olvassuk *Az életmentő kékfestő* című Szindbád-novellát is. Még erőteljesebb lesz a gyónás, a megtérés profanitása, semmisége, értéktelensége.

A Krúdy-életmű utolsó szakaszának Szindbádja megtört, elfáradt öregember. Életével, bűneivel viskodik a fizikai pusztulás határán. Nincs az a krajcár, amivel túl tudna adni vétkein, és a film második és harmadik jelenetében látható, fiatal nőket egy „eltevédtt herceg” eleganciájával és frissességével (az évszak-szimbolika is ezt hivatott jelezni) megkönyező Szindbád odáig jut élete végére, hogy egy rozoga talygán küldözgetik összevissza holttestét. Senki nem tart rá igényt, az elmúlás végleg utolérte. Halála leépülés – a film tökéletesen rajzolja meg ezt a mentális és fizikai romlás-történetet.

Krúdy pályájának utolsó szakaszában, a 20-as évek közepétől az emberi válsághelyzetek ábrázolására ettől eltérő módot választ – a kiségzisztenciák az élet elől vendéglőkbe, restaurációkba, sörházakba menekülnek. Krúdy kulináris elbeszélései, gyomornovellái azonban keveset beszélnek olyan direkten és összegzően, reflektáltan életproblémákról, mint ahogy például Szindbád teszi a film első jelenetében: „Talán mindenütt voltam, bálban és temetésen, erdőben és vízparton, bűnben és érényben. Sokat utaztam, most elfáradtam.”

A gyomornovellák figurái nem beszélnek ilyen nyíltan mélypontra került életükről. Talán nincsenek is tudatában, hogy életterük menthetetlenül szűk, emberi kapcsolataik apropói csupán az evés vagy az ivás. A gyomornovellákban nincsen olyan nyelv és nézőpont, amely a halál és az elmúlás fenyegetését, a magányosságot, a csalódottságot, az életből való kiesettséget és az életuntságot elmondaná, szóvá alakítaná. A nyelv és a beszéd helyett életproblémákról és válságokról a rítus, a ceremonikus étkezés, a többfogásos étkezések epizódjai vagy a rendelés hosszas és körülményes folyamata, az étlap regényként való olva-

sása tudósítanak. A szerelmi történetekhez hasonlóan színpadiasak az étkezési jelenetek is – a rendelésnek és a fogyasztásnak jól meghatározott koreográfiáit olvashatjuk az elbeszélésekben.

Az Isten veletek, ti boldog Vendelinek! című elbeszélésben Privát úr tér be abba a körúti szolid polgári vendéglőbe, ahol Vendelin a pincér. Ám nem ő az elbeszélés kitüntetettje, azaz az ételfogyasztó, hanem egy később betért vendég, aki felkelti Privát úr érdeklődését. Ennél fogva terelődik át az elbeszélés fókusza a vidékről érkező vendégre, míg Privát úr voyeurként, a sarokba húzódva figyel a vendég ténykedéseit. A Krúdy-elbeszélésben tehát a Privát úr és a név nélküli vidéki úr szerepel Vendelin vendégeként, Huszárik filmjében viszont Szindbád és a vele szemben, hozzá igen közel ülő ősz hajú úriember, akit aligha azonosíthatunk az elbeszélés Privát úr nevű szereplőjével. A feltűnő közelség mégis érdekes, némiképp zavarba ejtő, talán értékelhetjük az eredetszöveg felé irányított kika-csintásként. A szövegbéli Privát úr, vendég, Vendelin hármasság a filmben egy pseudo-Privát úr – Szindbád – Vendelin hármassá alakul át. A Krúdy-szöveg bennfentes ismerője a film ezen jelenetét izgalmas tudathasadásként éli meg, hiszen Szindbádot nézve a Vendég képzelt alakját látja, az elbeszélést olvasván pedig a filmbéli látványok és Latinovits-Szindbád hanghordozása, gesztusai villannak fel benne. Az elbeszélés fogásai jóformán megegyeznek a filmbéliekkel: húsleves, velős csont, fácán, csontos marhahús, sör, bor. Egyedül a zárófogás, a túrós csusza nem került be a filmbe, hiszen Patience (más helyütt: Pasziánsz) véletlenül szoba került, megidézett emléke elveszi a vendég étvágyát. Ebből is látszik: az étvágy egyenlő az életkedvvel, a gusztus megszűnése a köznapi, üres időbe való visszatérést hozza magával. A Krúdy-alakok ezért is húzzák az időt. Emlékezhetünk, a Vendelin-jelenet kezdő pillanataiban a húsleves kanalozó Szindbád azt mondja: „Élet, élet, szent megunt élet, milyen

jó visszatérni beléd.” Az evés a vitalitásba való visszatérés lehetősége; az étvágy elvesztése és a zárófogás elfogyasztása: kapituláció. A gyomornovellák figurái – mint említettem – tulajdonképpen a vendéglőkbe menekülnek, húzódnak az élet elől, ódzkodnak életükbe visszatérni, mert nem igazán van miért. Mindez nem jelenti azt, hogy ne lennének képesek, sőt, teljesen érthető, hogy így tesznek, az evést az anyagi kultúra ünnepélyes-ceremonikus performanszává alakítani, ami nem más, mint pótcselekvés, időhúzás. Nem csak esznek. Próbálják kiélvezni az evés minden momentumát, ízt és falatját, jó időre elidőznek az étlaponál, mintha a kőtáblák törvényeit olvasnák, a pincérrel jovialisan diskurálnak, feltűnő figyelmet fordítanak a fogások apró részleteire, mint, például, hogy olasz vagy magyar gesztenyével van-e töltve a fácán. Amit művelnek, az az evés fentebb stílje, a táplálkozás ünnepe emelése. Nem „nagy zabálást”-t rendeznek, hanem többfelvonásos színdarabot.

Az ünnepiesség nem egyedüli és korántsem kizárólagos regisztere az elbeszélésnek azonban, hiszen a vendég körülményes, fontoskodó, kissé undok és gyakran fölényeskedő. Szindbád a filmben szintén, tulajdonképpen karakteridegen módon. A film Vendelin-jelenetének Szindbádja alig emlékeztet minket az önmagával vívódó, dekadens és szentimentális Szindbádra. (Latinovits játéka is nagyszerűen teremti meg ezt a kontrasztot.) Szinte parancsolva rendel Vendelintől és a borfiútól. Beszédeseen éles a különbség a fizikai pusztuláshoz közelítő lézengő ritter és a fölényeskedő úri vendég alakja között. A feltűnő különbség maga a kompenzáció: az evés ceremonikus dramaturgiája által tesznek kísérletet jelentéktelen életük visszanyerésére, tudván, hogy az étkezés befejeztével nem lesznek többé urak, akik a pincér fölött állnak. Az álfölny titulusainak, mint a „nagyságos uram” érvényessége hamar lejár, mert hamisak. Felidézhetnénk itt a Vendég-Szindbád gőgös mondatait például: „Eh, mit bánom én a maguk étkezési rendjét! Ki vagyok én, hogy nekem maguk előírják, hogy mit egyek? [...] Azért jöttem Pestre, hogy jó marhahúst egyek, csak a sok haszontalan beszélgetésben elfelejtettem.”

Felsőbbrendűségük illúzió, pillanatnyi álca, kompenzáció. A Krúdy-elbeszélés mindhárom fő alakja, Privát úr, a Vendég és Vendelin is fél az élettől, a vendéglő átmeneti menedék, búvóhely számukra. Félelmük és szorongásuk oka az elhagyatottság, a magány; Vendelin és a Vendég sorstársak, hiszen ugyanaz a nő hagyja el őket. Hogy Patience mindkettőjüket elhagyja, és tulajdonképpen tönkre is teszi őket, a pusztá véletlen formáját öltve azt az üzenetet közvetíti, hogy ebben a sajátos univerzumban minden élet egyforma, azonos kimenetelű. A helyi különbség csupán annyi, hogy Patience éppen ellenkezőleg teszi tönkre a két férfit: míg Vendelint az úri dáma dönti rossz sorsba,

addig a „bolond falusi úr”-nál Patience „utolsóbb lett bármelyik szolgálonál”.

A gyomornovellák figurái tehát húzzák az időt, de az igazságról Vendelinnek és vendégének a következő megszólalásaik tudósítanak: Vendelin: „Látja, hogy milyen ősz és kopasz vagyok! A fogaim csak úgy lógnak a szájamban. A falnak esek mindig, amikor hazamegyek és az ágy alatt ébrednek fel. Néha beverek a kezemmel egy ablakot, anélkül, hogy tudnám, hogy miért. Éjszaka munka után kóborlok az utcán, mert attól félek, hogy otthon felakasztom magam...”. És így a vendég: „Nono, [...] én se merek otthon töltött feyvert tartani. Fertelmesen hosszúak azok a falusi éjszakák.” (Ezek a fontos vallomások kimaradtak a filmből.) Az *Isten veletek, ti boldog Vendelinek!* alakjai, hasonlóan más gyomornovellák kiségzisztenciáihoz, tehát nagyon vékony jégen járnak – kevés köti őket az élethez. Az az érzésünk támadhat, hogy csak a véletlen műve, hogy éppen életben vannak. De ez bármikor megváltozhat, szellemként, kísértetként visszatérhetnének az életbe, hiszen a halál az élethez hasonlóan semmis, álomszerű.

Szindbád karakterétől, mint egy Krúdy-alaktól általában, korántsem idegen ez a létállapot, sőt. Szindbád nem érti az életet, *folyton melléit a szegnek*; egy helyütt arról elmélkedik a filmben, hogy nem is akarta az életet. Átmeneti idő, álomszerű élet az övé is, melynek két dimenziója, élet és halál határa feloldódik. Szindbád a vendég, és a többi gyomornovellában szereplő figurával azonosul azáltal, hogy Vendelin asztalánál foglal helyet. Huszárik filmje egzisztenciális rokonságuknál fogva kopírozhatta egymásra a két alakot, ezáltal a jelenet szerves részét képezheti a Szindbád-univerzumnak.

Vendelin, a vendég és a gyomornovellák figurái – ahogy említettem – nem beszélnek nyíltan életproblémáikról, legfeljebb semmiségekről adomáznak, de érezzük, hogy a vendéglőkbe az élet elől menekülteként érkeznek. Az öreg, megfáradt hajós pusztulástörténete univerzálisabb talán, mint étkező társaié, de közeli rokonok ők. Ennek a – a Krúdy Szindbád-történeteinek összességénél talán a film által jobban hangsúlyozott romlás- és pusztulástörténetnek – lehet szerves fejezete a hosszú Vendelin-jelenet. Huszárik a gyomornovellák egzisztenciális válságban lévő világát és annak figuráit rokonságuknál fogva emelhet be a Szindbád-történetek közé. Vagy épp fordítva: Szindbádot emiatt vezette a vendéglők világába és ültette le Vendelin asztalához. ■ ■ ■

Mizsur Dániel (1991, Budapest) Krúdy-kutató, az ELTE BTK *Az irodalmi modernség* programjának doktori hallgatója és az Apokrif irodalmi folyóirat kritikarovatának szerkesztője. Kritikái, esszéi és tanulmányai jelentek meg a hazai irodalmi modernség, illetve kortárs szerzők műveiről.